

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА
БОЗОМУЌИИ КОРМАНДОНИ СОҲАИ МАОРИФ**

**БАРНОМАИ ТАЪЛИМИИ
КУРСИ ТАКМИЛИ ИХТИСОСИ ОМУЌЗГОРОНИ
ФАННИ ТАЪРИХ**

Душанбе 2026

Бо қарори ҳайати Шурои олимони Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф аз «28» ноябри соли 2025, №11/7-3 тасдиқ карда шудааст.

Мураттиб: Парпишоев Карам

Муҳаррир: Собирзода Сафарбек

Муқарризон:

- Ф. Гулмадов, мудири шуъбаи педагогика ва методикаи таълими Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ
- Б. Ҳайдаров, мутахассиси пешбари Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Н. Ҳакимов, дотсенти кафедраи методикаи таълими фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарии Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Ин курс ба тақмили салоҳиятҳои касбии омӯзгорони таърих дар доираи муносибати босалоҳият равона шудааст. Сохтори он аз чор модул иборат буда, ҳар кадом ба як паҳлуи муҳими таълими фанни таърих бахшида шудааст. Мавзӯҳо аз мафҳуми муҳити таълим то таҳлили манбаъҳо, сценарияҳои таърихӣ ва арзёбии ташаккулдиҳанда фаро гирифта мешаванд. Усулҳои

фаъол — мисли кортҳои омӯзишӣ, кейс-стади ва варақаҳои худбаҳодиҳӣ—шароити таҷрибаомӯзиро фароҳам меоранд. Мақсад — ташаққули салоҳиятҳои калидӣ (4K+), тавсеаи тафаккури интиқодӣ ва ҳавасмандсозии омӯзиш бидуни фишор мебошад. Дар поёни курс, иштирокчиён порчаи дарсро тарҳрезӣ намуда, дар муҳити дастгирикунанда пешниҳоди таҷрибаи омӯзишӣ анҷом медиҳанд.

Мундарича

Сарсухан	4
Боби 1. Мукаррароти умумӣ.....	7
Боби 2. Мақсад ва вазифаҳои барномаи таълимӣ	7
Боби 3. Сохтор ва мазмуни барномаи таълимӣ	10
Нақшаи мавзӯӣ ва барномаи курс	11
Адабиёт	33

Сарсухан

Татбиқи навовариҳои муосир дар самти баланд бардоштани сифати таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташаккул ва навшудии сохтор ва усулҳои таълими муассисаҳои таҳсилоти умумии муосир аз иштирокчиёни раванди таълим на танҳо омодагии касбӣ, балки сатҳи баланди маҳорат ва ҷустуҷӯи роҳҳои муносиру муносибро талаб мекунад.

Дар ҷаҳони муосир маориф аз асосҳои муҳимтарини рушди ҷомеа ба шумор меравад. Дар ин замина, фанни таърих ҳамчун фанни таълимӣ нақши калидӣ дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва тафаккури хонандагонро мебозад.

Барномаи мазкур бо мақсади таҳкими малакаҳои касбии омӯзгорони фанни таърих ва таъмини сифати таҳсилот таҳия шудааст, ки дар он муносибати босалоҳият ва муҳити таълим ҳамчун унсурҳои асосӣ ба назар гирифта мешаванд.

Муносибати босалоҳият дар таълим, ки асоси барномаро ташкил медиҳад, муносибатест, ки ба ташаккули донишҳои амалӣ, малакаҳо ва салоҳиятҳои калидӣ равона шудааст. Дар доираи барнома омӯзгорон бо принципҳои ин навъи муносибат шинос шуда, меомӯзанд, ки чӣ гуна дарсҳои таърихро бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ ва усулҳои интерактивӣ гузаронанд.

Тарҳрезии дарсҳои таърих бо таъкид ба муносибати босалоҳият дар таълим дар ташаккули малакаҳои муҳимми хонандагон нақши калидӣ мебозад. Барнома омӯзгоронро бо усулу технологияҳои нав, аз ҷумла технологияи омӯзиши проблемавӣ, ки ба ҳалли масъалаҳои воқеӣ ва таҳлили вазъиятҳо равона шуда шинос менамояд.

Барнома усулҳо ва технологияҳои таълимиро фаро мегирад, ки ба рушди тафаккури таҳлилӣ ва мустақилият равона шудаанд. Омӯзгорон меомӯзанд, ки чӣ гуна машғулиятҳои амалӣ ва таҷрибавиро дар дарсҳои таърих татбиқ намоянд, то хонандагон тавонанд воқеаҳо ва равандҳои таърихро бо истифода аз харитаҳо, манбаҳои аслий ва маводи аёний таҳлил кунанд ва тафаккури таърихӣ худро рушд диҳанд.

Дар ҳамин замина, нақши муносибати ба эҳтиёҷот равонашуда махсус таъкид мешавад. Омӯзгорони таърих бо истифода аз ин равиш метавонанд муҳити таълимиро мутобиқ ба талаботи инфиродии хонандагон созанд ва шароити мусоидро барои ташаккули донишҳои ҳамаҷониба ва рушди салоҳиятҳои калидӣ фароҳам оваранд. Ин равиш ба онҳо имкон медиҳад, ки таълимиро на танҳо ба мазмун, балки ба ниёзҳои воқеии хонандагон пайванд диҳанд.

Маводи аёний дар таълими таърих ҳамчун унсuri муҳими рушди малакаҳои мустақили хонандагон баррасӣ мешавад. Истифодаи харитаҳои таърихӣ, ҳуҷҷатҳои таърихӣ ва воситаҳои визуалӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки равандҳои таърихро амиқтар дарк намоянд, робитаҳои сабабу натиҷаро муайян кунанд ва тафаккури таърихӣ худро рушд диҳанд. Ҳамин тавр, барнома омӯзгоронро бо усулҳо ва технологияҳои ошно месозад, ки ба баланд шудани сифати таълим ва ташаккули донишҳои ҳамаҷонибаи хонандагон мусоидат мекунад.

Барнома тестҳоро ҳамчун воситаи самараноки ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар омӯзиши таърих дар бар мегирад. Омӯзгорон меомӯзанд, ки чӣ гуна тестҳоро барои ташаккули дониш, малака ва салоҳиятҳои хонандагон метавонанд истифода баранд.

Аҳамияти худомӯзии омӯзгорон низ дар барномаи мазкур мушаххас пешниҳод шудааст. Ин равиш

омӯзгоронро водор месозад, ки пайваста малакаҳои касбии худро такмил дода ба талаботи низоми нави таҳсилот мутобиқ шаванд. Нақшаҳои инфиродии худтакмилдиҳӣ ва истифодаи захираҳои таълимӣ, аз ҷумла платформаҳои электронӣ, мақолаҳои илмӣ ва курсҳои онлайнӣ, ба омӯзгорон имкон медиҳанд, ки фаъолияти худро самаранок ба роҳ монанд.

Дар замони муосир ҷалби хонандагон ба омӯзиши фаъол бо истифода аз усулҳои инноватсионӣ, аз ҷумла бозиҳои таърихӣ, яке аз воситаҳои самаранокӣ таълим ба ҳисоб меравад. Бозиҳои таърихӣ дар рушди ҷаҳонбинӣ, малакаҳои таҳлилӣ ва салоҳиятҳои калидии хонандагон нақши муҳим мебозанд.

Таҳсилоти фарогир, аз тарафи дигар, яке аз принципҳои калидии низоми муосири таълим буда, ба фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои ҳамаи хонандагон, новобаста аз хусусиятҳои иҷтимоӣ, равонӣ ё ҷисмонии онҳо равона шудааст.

Истифодаи бозиҳои таърихӣ ва татбиқи равиши фарогир дар таълими таърих на танҳо сифати таҳсилотро баланд мебардорад, балки ба рушди салоҳиятҳои асосии хонандагон мусоидат мекунад. Омӯзгорони фанни таърих, бо истифода аз усулҳои инноватсионӣ, метавонанд муҳити таълими пурмазмун ва дастрасро барои ҳама фароҳам оранд. Ин равиш ба тарбияи насли нави шахрвандони босавод ва масъулиятшинос мусоидат мекунад, ки метавонанд бо таъя ба донишҳои худ ба мушкilotи ҷаҳонӣ самаранок посух диҳанд.

Ҳадафи асосии барнома дар рушди салоҳиятҳои омӯзгорон дар шароити нави ифода меёбад. Барнома ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки сифати таҳсилотро бо истифода аз усулҳои муосир баланд бардошта, дар ташаккули дониш ва малакаҳои амиқи хонандагон саҳми назаррас гузоранд. Омӯзгорони фанни таърих метавонанд

раванди таълимро самаранок ташкил намуда, бо истифода аз дониш ва малакаҳои бадастомада, сатҳи таълимро ба марҳилаи нав бардоранд.

Боби 1. Муқаррароти умумӣ

Барномаи мазкур ба баланд бардоштани сатҳи касбии омӯзгорони фанни таърих тавассути татбиқи усулҳои муосири таълим ва муносибати босалоҳият дар таълим равона шудааст. Барнома ба рушди малакаҳои амалӣ дар таълим, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ва ташкили муҳити самараноки таълим, ки ба ташаккули салоҳиятҳои калидии хонандагон мусоидат мекунад, нигаронида шудааст.

Боби 2. Мақсад ва вазифаҳои барнома

Мақсади асосии барнома рушди салоҳиятҳои касбии омӯзгорони фанни таърих тавассути татбиқи усулҳои муосири таълим, технологияҳои инноватсионӣ ва муносибати босалоҳият дар таълим мебошад. Барнома ба баланд бардоштани сифати таълим, ташаккули малакаҳои калидии хонандагон ва ташкили муҳити самараноки таълим равона шудааст.

Вазифаҳои барнома:

- шинос кардани омӯзгорон бо принципҳои муносибати босалоҳият дар таълим ва нақши он дар омӯзиши таърих;
- рушди малакаҳои ташкили муҳити таълим, ки ба ташаккули салоҳиятҳои калидии хонандагон мусоидат мекунад;
- татбиқи усулҳои фаъоли таълим, аз ҷумла омӯзиши проблемавӣ ва технологияҳои интерактивӣ;

- баланд бардоштани сифати таълим тавассути фароҳам овардани воситаҳо барои истифодаи тағйирпазир ва асосноки муҳити физикии таълим;

- омӯзонидани омӯзгорон ба таҳияи вазъиятҳои таълимӣ, ки ба рушди тафаккури интиқодӣ ва мустақилияти хонандагон равона шудаанд;

- намоиши роҳҳои ҳамгироии масъалаҳои воқеӣ ва усули кейс дар раванди таълим;

- рушди малакаҳои мутобиқсозии маводди таълими ба сатҳҳои гуногуни тайёрии хонандагон;

- шинос кардани омӯзгорон бо принципҳои таълими STEAM ва татбиқи он дар таълими фанни таърих;

- рушди малакаҳои равиши байнифаннӣ, ки таърихро бо илм, технология, муҳандисӣ, санъат ва математика мепайвандад;

- татбиқи супориш ва лоиҳаҳои амалӣ, ки ба рушди тафаккури эҷодӣ ва таҳлили мусоидат мекунад;

- шинос кардани омӯзгорон бо усулҳои муосири арзёбии дастовардҳои таълимӣ, рушди малакаҳои истифодаи тестҳо, корҳои лоиҳавӣ ва портфолио барои арзёбии объективии салоҳиятҳои хонандагон;

- татбиқи усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда, ки ба дастгирии пешрафти инфиродии хонандагон равона шудаанд.

Натиҷаҳои интизоршаванда

Барнома омӯзгоронро бо дониш ва воситаҳои зарурӣ таъмин мекунад, то сифати таълими фанни таърихро баланд бардошта, усулҳои инноватсиониро татбиқ намуда салоҳиятҳои асосии хонандагонро ташаккул диҳанд.

Омӯзгорон принципҳои муносибати босалоҳият дар таълимро аз худ мекунад ва метавонанд онро дар

таълими таърих татбиқ намоянд. Шароити мусоид барои ташаккули салоҳиятҳои калидии хонандагон тавассути муҳити самараноки таълим фароҳам оварда мешавад. Омӯзгорон усулҳои таълими ҷаҳол, аз ҷумла омӯзиши проблемавӣ ва технологияҳои интерактивиро аз худ мекунанд, ки ба беҳтар шудани иштироки хонандагон мусоидат мекунад.

Омӯзгорон метавонанд таъсири муҳити физикии таълимиро бо натиҷаҳои таълим ба назар гиранд ва принципҳои Ҷаҳорҷӯбаи миллии рушди маорифро барои арзёбӣ ва мутобиқсозии он истифода баранд. Онҳо меомӯзанд, ки чӣ гуна тағйироти дастрасро дар муҳити физикии таълим мутобиқ ба мақсадҳои педагогӣ татбиқ намуда мушоҳидаи ҷаҳолияти ҳамкоронро бо тавачҷуҳ ба истифодаи муҳит ва ҳамкорӣ дар синф гузаронанд. Омӯзгорон банақшагирии муштаракро аз худ мекунанд, ки дар натиҷа хонандагон дар тарҳрезии муҳити таълим иштирок мекунанд, ки ин масъулият ва ангеҷаи онҳоро баланд мебардорад.

Омӯзгорон вазъиятҳои таълимиро омода менамоянд, ки ба рушди тафаккури интиқодӣ ва мустақилияти хонандагон мусоидат мекунанд. Масъалаҳои воқеӣ ва усули кейс татбиқ мешаванд, ки ба хонандагон имкон медиҳанд донишҳои худро дар шароити амалӣ истифода баранд. Омӯзгорон меомӯзанд, ки маводди таълимиро ба сатҳҳои гуногуни тайёрии хонандагон мутобиқ ва таълими дифференсиалиро таъмин намоянд.

Омӯзгорон принципҳои таълими STEAM-ро аз худ мекунанд ва метавонанд онро дар таълими таърих ҳамгиро намоянд. Қобилияти пайваст кардани таърих бо илм, технология, муҳандисӣ, санъат ва математика рушд меёбад. Омӯзгорон метавонанд супориш ва лоиҳаҳои

амалиро татбиқ намоянд, ки ба рушди тафаккури эҷодӣ ва таҳлилӣ мусоидат мекунанд.

Омӯзгорон усулҳои муосири арзёбии дастовардҳои таълимиро аз худ мекунанд. Тестҳо, корҳои лоиҳавӣ ва портфолио барои арзёбии объективии салоҳиятҳои хонандагон татбиқ мешаванд. Омӯзгорон усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро аз худ мекунанд, ки ба дастгирии пешрафти инфиродии хонандагон мусоидат мекунанд.

Боб 3. Сохтор ва муҳтавои барнома

Муҳтавои барномаи таълимӣ ба рушди салоҳиятҳои калидии омӯзгорони фанни таърих ва татбиқи усулҳои муосири таълим равона шуда, дорои унсурҳои зерин мебошад:

- **Роҳнамо барои тренер** – барои гузаронидани машғулиятҳо, ки принципҳои методӣ ва пайдарпайии модулҳои таълимӣ омӯзишро дар бар мегирад.
- **Рӯнамо** – маводди визуалӣ барои шарҳи мафҳумҳо, усулҳо ва намунаҳои татбиқ.
- **Супоришҳо барои дарки натиҷаҳои интизоршаванда** – фаъолиятҳо ва машқҳо, ки ба фаҳми амиқи мақсадҳои модул ва арзёбии пешрафти иштирокчиён мусоидат мекунанд.
- **Варақаи тақсимоӣ** – варақаҳо, ҷадвалҳо, намунаҳои дарсӣ ва дигар маводи дастгирӣ, ки омӯзгорон метавонанд дар дарсҳои худ истифода баранд.

Нақшаи мавзуи курс

Модул	Мавзӯ	Мик дори соат
Шарҳи умумии курс (2 соат)	Шарҳи курс: мақсад, вазифа, хусусиятҳои методикаи таълим. Шарҳи сохтори модули таълим. Ташкилии курс: муҳити таълим, гурӯҳҳои корӣ, шиносӣ. Ташҳиси ибтидоӣ.	2
Модули 1. Муносибати босалоҳият ва муҳити таълим дар омӯзиши фанни таърих (14 соат)	Тазодҳои таҳсилоти маорифи муосир	2
	Муносибати босалоҳият: чӣ гуна дарсҳои таърих ва нақши омӯзгор тағйир меёбанд	4
	Муҳитҳои таълим ва омӯзиш: чӣ гуна дарси таърихро ҳамчун фазои таҳқиқотӣ ташкил кардан мумкин аст	4
	Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ: воситаҳо барои омӯзгори фанни таърих	4
Модули 2. Муҳити физикии таълим ва алоқамандии он бо таҷрибаи омӯзгорон (8 соат)	Омӯзиш ва муҳити физикии таълим	1
	Чаро муҳит муҳим аст	1
	Муҳити физикии таълимӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (Шароити Тоҷикистон)	1
	Тарҳрезии фазои синфхона барои омӯзиши фаъол	1
	Фаъолсозии тамоми муассиса ҳамчун муҳити таълим	1

	Аз муҳит то амал: гузариш ба амалия	1
	Тарҳрезии муштарак бо иштироки хонандагон	1
	Семинар-машварат бо методологияи «Тафаккури тарроҳӣ»	1
Модули 3. Таҳияи вазъиятҳои таълимӣ барои рушди салоҳиятҳои хангоми омӯхтани фанни таърих (16 соат)	Вазъияти таълимӣ ҳамчун метод хангоми омӯзиши фанни таърих	4
	Вазъиятҳои таълимӣ бо манбаъҳои таърихӣ: аз таҳлил то тафаккури таърихӣ	4
	Хронология ҳамчун воситаи рушди тафаккури таърихӣ	4
	Кейс-стадӣ ҳамчун шакли рушди тафаккур ва салоҳиятҳои	4
Модули 4. Арзёбии дастовардҳои таълимӣ дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим (6 соат)	Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда	3
	Усулҳои арзёбии салоҳиятҳои калидӣ (4К+) дар дарсҳои таърих	3
Чамъбасти курс (2 соат)	Ман чӣ омӯхтам? Чӣ чиз барои ман нав буд? Кадам воситаҳоро омодаам истифода барам? Корти инъикосӣ, варақаи инъикосӣ, тестҳои интерактивӣ, арзёбии ҳамдигар ва худбаҳодиҳӣ. Чек-лист. Рубрикаи худбаҳодиҳӣ: «Акнун ман метавонам...»	1

Барномаи таълимии курси модулии омӯзгорони фанни таърих (такмили дониш, малака ва маҳорати касбии омӯзгорони фанни таърих (48 соат)

Модули 1. Муносибати босалоҳият ва муҳити таълим дар таълими фанни таърих

Шарҳи курс: мақсадҳо, вазифаҳо, хусусиятҳои усули таълим. **Шарҳи сохтори дастури таълимӣ.** Лаҳзаҳои ташкилӣ: фазои таълим, гурӯҳҳои корӣ, шиносӣ.

Ташҳиси ибтидоӣ (2 соат)

Фасл аз муаррифии умумии курс оғоз мешавад. Дар зермавзӯи аввал, мақсад ва вазифаҳои асосии курс баррасӣ мешаванд — омӯзгор мефаҳмад, ки ин омӯзиш ба кадом салоҳиятҳо равона шудааст ва чӣ гуна метавонад онҳоро дар амал пиёда созад.

Зермавзӯи дуюм ба равиши таълим дахл дорад: хусусиятҳои курси модулии босалоҳият, аз ҷумла истифодаи усулҳои интерактивӣ, омӯзиш аз таҷриба, сохтори **4К+**, муҳити дастгиркунанда ва нақши фаъолонаи шунаванда.

Сипас, дар зермавзӯи сеюм сохтор ва таркиби дастури таълимӣ шарҳ дода мешавад — кадом модулҳо мавҷуданд, чӣ равиши мантиқии омӯзишро фаро мегиранд ва чӣ гуна назария бо амал пайванд меёбад.

Зермавзӯи навбатӣ ба лаҳзаҳои ташкилӣ бахшида шудааст: чӣ гуна фазои таълим фароҳам меояд, тарзи шиносоии шунавандагон, ташкили гурӯҳҳои хурди корӣ ва ҷанбаи иҷтимоии курс.

Дар фарҷом, ташҳиси ибтидоӣ пешниҳод мегардад — бо воситаи саволнома ё шарҳи таҷриба, ки тавассути он омӯзгор эҳтиёҷ, интизорот ва сатҳи ибтидоии худро

муайян мекунад. Ин қадам барои пайгирии рушди шахсӣ ва танзими муфидтарини курс аҳамияти калидӣ дорад.

Мавзуи 1.1 Тазодҳои таҳсилоти маорифи муосир (2 соат)

Мавзӯи ба баррасии вазъи кунунӣ ва равандҳои тағйирот дар соҳаи маориф равона шудааст. Дар оғоз, шунаванда бо дастовардҳо ва ҷолишҳои сиёсати маорифии кишвар шинос мешавад — аз ҷумла мушкилоти фарогирӣ, сифати таълим, омодагии методии омӯзгорон ва муносибати ҷомеа ба таҳсилот. Сипас таваҷҷуҳ ба таҳаввулоти барномаи таълими миёнаи умумӣ равона мешавад: чӣ гуна ислоҳот ба мазмунӣ таълими таърих таъсир мерасонанд, кадом самтҳо ниёз ба таҷдид доранд ва чӣ хатарҳо ё имконотро фаро мегиранд.

Шунаванда ҳолати татбиқи муносибати босалоҳият дар дарсхоро таҳлил мекунад ва мавқеи ҷанми таърихро дар ин раванд арзёбӣ менамояд. Мавзӯ ба омӯзиши омилҳои иҷтимоиву фарҳангие, ки ба сифати таҳсил таъсир мерасонанд, мисли муҳити ҳонагӣ, дастрасии захираҳо ва мавқеи омӯзгор таваҷҷуҳ медиҳад. Баҳши муҳим ин аст, ки нақши омӯзгор дар шароити ислоҳот баррасӣ мешавад — аз ҷумла, имкониятҳои рушд, дастгирии методӣ ва маҳдудиятҳои мавҷуда.

Дар охир, мавзӯ таҷаккули муносибати интиқодӣ ба равандҳои тағйиротро ҳадаф қарор медиҳад ва шунаванда даъват мешавад, ки бо назари таҳлилӣ арзёбӣ кунад: ислоҳот — имконот барои рушданд, ё ҷолиш барои мутобиқшавӣ. Маҷғулияти амалӣ ба таҳлили мисолҳои воқеӣ, муколамаи гурӯҳӣ ва кор бо маводҳои таҳлигароён равона мегардад.

Мавзуи 1.2. Муносибати босалоҳият: чӣ гуна дарсҳои таърих ва нақши омӯзгор тағйир меёбанд (4 соат)

Мавзӯ дарк ва таҳлили муносибати босалоҳиятро дар таълими фанни таърих дар марказ қарор медиҳад. Шунавандагон аввал мефаҳманд, ки чаро чунин муносибат зарур аст: таърих дар замони муосир на танҳо фанни иттилоотӣ, балки воситаи фаҳмиш, арзёбӣ ва ташаккули шахсият мебошад. Муносибати босалоҳият бо дарки он, ки хонанда бояд на танҳо маълумот гирад, балки малакаи таҳлил, интихоби мавқеъ, муколама ва шинохти хешро рушд диҳад, ҷамоҳанг аст.

Сипас, дар зермавзӯи дигар, хусусиятҳои калидии ин муносибат дар таълими таърих мавриди омӯзиш қарор мегиранд — аз ҷумла, ба марказ гузоштани амал, вазъият, савол, мушкилот ва фикр. Баррасии мафҳуми “фан ҳамчун муҳити таҳқиқотӣ” ва “омӯзгор ҳамчун роҳнамо” низ дар ин қисмат ҷой мегирад.

Баъдан шунаванда бо принципҳои таълими салоҳиятнок — мисли истифодаи манбаҳои гуногун, пешниҳоди интихоб, даъвати шахсӣ ва эҷодкорӣ шинос мешавад. Мавзӯ намунаҳои равиши дарсро бо чунин муносибат нишон медиҳад: чӣ гуна мавод тағйир меёбад, чӣ қадами методӣ муҳим аст ва чӣ роҳҳо ба худфаъолияти хонанда мусоидат мекунанд.

Дар машғулияти амалӣ, шунавандагон дар гурӯҳҳо равишҳои анъанавӣ ва босалоҳиятро муқоиса мекунанд, як порчаи дарсро бо равиши нав месозанд ва принципҳои калидиро мушоҳида мекунанд — то дарк кунанд, ки "чаро" ин равиш зарур аст ва "чӣ гуна" онро дар амал татбиқ кардан мумкин аст.

Мавзӯи 1.3. Муҳитҳои таълим ва омӯзиш: чӣ гуна дарси таърихро ҳамчун фазои таҳқиқотӣ ташкил кардан мумкин аст (4 соат)

Мавзӯи 1.3 ба табдил додани муҳити дарсӣ аз фазои интиқоли дониш ба фазои таҳқиқот равона

шудааст. Дар оғоз, шунавандагон мафҳумҳои «муҳити омӯзишӣ» ва «муҳити таълим»-ро муқоиса мекунанд — муҳити омӯзишӣ ҳамчун шароити психологӣ ва иҷтимоии дастгиркунанда, муҳити таълим ҳамчун тарҳи методии ҷаҳл. Зермавзӯи аввал ба фаҳмиши он бахшида мешавад, ки фазои таҳқиқотӣ чӣ маъно дорад — дарс на чун нақл, балки чун раванди ҷустуҷӯ, таҳлил, саволгӯзорӣ, интиҳоб ва ҳулосабарорӣ.

Сипас, зермавзӯе пешниҳод мешавад, ки равишҳои ташкил додани фазои таҳқиқотиро дар дарси таърих баррасӣ мекунанд: истифодаи манбаъҳои гуногун, кейсҳо, масъалагӯзорӣ, сценарияҳо, баҳсҳо ва амалҳои тадқиқотӣ. Шунавандагон дарк мекунанд, ки “дарси хуб” на бо ҷавоб, балки бо савол оғоз мешавад.

Дар зермавзӯи дигари ин фасл, нақши омӯзгор ҳамчун тарроҳ, ҳамроҳ ва роҳнамо мавриди таҳлил қарор мегирад — омӯзгор муҳитро месозад, на натиҷаро. Шунавандагон меомӯзанд, ки чӣ гуна муҳит метавонад озод, ҳавасмандкунанда ва пуштибонӣкунанда бошад, то хонандагон худро таҳқиқгар эҳсос кунанд.

Дар машғулияти амалӣ, иштирокчиён як порчаи дарси таърихро такмил медиҳанд — бо илова кардани унсурҳои таҳқиқот, саволҳои кушод ва форматҳои ҷаҳл, то муҳити дарс ҳамчун муҳити таҳлил ва озмоиши фикр ба вуҷуд ояд.

Мавзӯи 1.4. Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ:

Воситаҳои барои омӯзгори фанни таърих (4 соат)

Муҳити рақамии таълим ва зеҳни сунъӣ дар таълими фанни таърих имкониятҳои навро барои омӯзгор фароҳам меорад. Платформаҳои онлайн ба омӯзгор имкон медиҳанд, ки дарсҳоро бо усулҳои интерактивӣ пешниҳод намојанд, аз ҷумла истифодаи видеоҳо, харитаҳои динамикӣ ва манбаъҳои таърихӣ рақамӣ. Зеҳни сунъӣ метавонад дар таҳияи тестҳо, таҳлили

матнҳои таърихӣ, арзёбии дониш ва ҳатто дар тавлиди нақшаи дарсӣ кӯмак кунад. Омӯзгор метавонад бо ёрии ЗС симулятсияҳои рӯйдодҳои таърихро эҷод намояд, ки фаҳмиши шогирдонро амиқтар мегардонад.

Шогирдон тавассути муҳити рақамӣ метавонанд бо манбаҳои гуногун шинос шаванд, дар муҳокимаҳои онлайн иштирок кунанд ва малакаҳои таҳлилиро рушд диҳанд. Бо вучуди ин, мушкилоте мисли набудани дастрасӣ ба интернет, камбуди таҷҳизот ва омодагии нокофии омӯзгорон метавонанд монеа эҷод кунанд. Барои рафъи ин холишҳо, омӯзиш ва тақмили ихтисоси омӯзгорон, инчунин дастгирии техникӣ муҳим аст.

Истифодаи самараноки муҳити рақамӣ ва зеҳни сунӣ метавонад таълими таърихро на танҳо муассиртар, балки шавқовартар ва фарогиртар гардонад. Омӯзгор нақши калидӣ дорад дар мутобиқсозии технология ба ниёзҳои таълимӣ ва фарҳангии муҳити худ.

Модули 2. Муҳити физикии таълим ва алоқамандии он ба таҷрибаи омӯзгорон.

Мавзуи 2.1. Омӯзиш ва муҳити физикии таълим (1 соат).

Муҳити физикии таълим на танҳо як заминаи техникӣ барои гузаронидани дарсҳо, балки як омили калидӣ дар ташаккули муҳити омӯзишии самаранок ва баробар мебошад. Омӯзиш дар муҳите сурат мегирад, ки на танҳо аз мизу курсӣ ва тахта иборат аст, балки аз ҳар як ҷузъи фазо — равшанӣ, ҳарорат, садо, тозагӣ ва тарҳрезии синфхона — таъсир мегирад.

Вақте муҳити физикӣ мусоид аст, хонандагон бо ҳавас ва диққати бештар дар дарс иштирок мекунанд. Онҳо худро амн, ором ва арзишманд эҳсос мекунанд. Баръакс, муҳити носозгор — мисли синфхонаҳои танг, равшании нокофӣ, садои зиёдатӣ ё набудани ҳавои тоза — метавонад сабаби коҳиши таваҷҷуҳ, хастагӣ ва ҳатто стресс гардад.

Муҳити физикӣ инчунин ба баробарии таълимӣ таъсир мерасонад. Мактабҳое, ки шароити инфрасохтории заиф доранд, наметавонанд имкониятҳои баробар барои ҳамаи хонандагон фароҳам оранд. Ин масъала, дар асл, ба адолати иҷтимоӣ ва таълимӣ дахл дорад. Ҳар як кӯдак, сарфи назар аз маҳалли зист ё вазъи иҷтимоии оилааш, бояд ба муҳити омӯзишии солим ва дастрас ҳуқуқ дошта бошад.

Мавзӯи 2.2. Чаро муҳит муҳим аст (1 соат).

Дар шароити муосир, муҳити физикӣ бояд на танҳо талаботи бехатарӣ ва гигиениро таъмин кунад, балки имконият фароҳам оварад барои истифодаи технологияҳои нав, усулҳои фаъоли таълим ва ташаққули муҳити эҷодӣ. Синфхонаҳои чандфунксионалӣ, лабораторияҳои муҷахҳаз ва фазоҳои интерактивӣ метавонанд омӯзишро аз як раванд ба як таҷрибаи зинда табдил диҳанд.

Аз ин рӯ, муҳити физикии таълим бояд ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати таълимӣ ва стратегияи рушди мактабҳо баррасӣ гардад. Ин на танҳо масъалаи сохтмон ва таҷҳизот аст — ин масъалаи эҳтиром ба ҳуқуқи кӯдак ба омӯзиши босифат ва шароити инсондӯстона мебошад.

Мавзӯи 2.3. Муҳити физикии таълимӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (Шароити Тоҷикистон) (1 соат)

Муҳити физикии таълим дар шароити Тоҷикистон яке аз масъалаҳои калидии рушди низоми маориф ба шумор меравад. Дар шароити имрӯза, ки кишвар ба сӯи таҳсилоти босифат ва фарогир равона шудааст, муҳити физикӣ дар муассисаҳои таълимӣ на танҳо як заминаи техникӣ, балки як шарт зарурии таълим ва рушди шахсият маҳсуб меёбад.

Дар бисёр минтақаҳои Тоҷикистон, бахусус деҳот ва ноҳияҳои кӯҳистон, муассисаҳои таълимӣ бо мушкилоти ҷиддӣ рӯбарӯ ҳастанд: синфхонаҳои фарсуда, набудани оби нӯшокӣ, гармидиҳии нокофӣ, набудани дастрасӣ ба технология ва таҷҳизоти таълимӣ. Ин мушкилот на танҳо ба сифати таълим таъсир мерасонанд, балки ба саломатӣ, амният ва ҳавасмандии хонандагон ва омӯзгорон низ таъсири манфӣ мерасонанд.

Бо вучуди ин, дар солҳои охир як қатор ташаббусҳо ва лоиҳаҳои давлатӣ ва байналмилалӣ ба беҳтар кардани муҳити физикии таълим равона шудаанд. Масалан, дар доираи лоиҳаи «Муҳити таълим – асоси таҳсилоти босифат», Вазорати маориф ва илм вазифадор шудааст, ки инфрасохтори муассисаҳои таълимиро беҳтар намояд, дастрасии хонандагон ба муҳити мусоидро таъмин кунад ва истифодаи технологияҳои иттилоотиро густариш диҳад.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таъкид шудааст, ки муҳити таълим бояд шароити мукаммали физикӣ, иҷтимоӣ ва педагогиро фароҳам оварад, то ки раванди таълим самаранок ва баробар барои ҳамаи кӯдакон амалӣ гардад.

Аз ин рӯ, муҳити физикии таълим дар Тоҷикистон бояд ҳамчун як самти афзалиятноки сиёсати маориф баррасӣ шавад. Беҳтар кардани шароити ҷисмонӣ дар мактабҳо — аз таъмири биноҳо то муҷахҳазсозии синфхонаҳо — на танҳо як амали техникӣ, балки як иқдоми стратегӣ барои таъмини таҳсилоти босифат ва рушди устувори инсонӣ мебошад.

Мавзӯи 2.4. Тарҳрезии фазои синфхона барои омӯзиши фаъол (1 соат)

Тарҳрезии муҳити таълим барои омӯзиши фаъол — ин на танҳо як масъалаи тарроҳӣ, балки як равиши стратегӣ дар рушди сифати таҳсилот аст. Омӯзиши фаъол

маънои он дорад, ки хонандагон дар раванди таълим на ҳамчун қабулкунанда, балки ҳамчун иштирокчии мустақим ва фаъол амал мекунад. Барои он ки чунин раванд самаранок бошад, муҳити физикӣ бояд ба он мусоидат кунад.

Дар шароити Тоҷикистон, ки аксари муассисаҳои таълимӣ бо мушкилоти инфрасохторӣ рӯбарӯ ҳастанд, зарурати тарҳрезии муҳити фаъол бештар эҳсос мешавад. Синфхонаҳо бояд аз шакли анъанавии “омӯзгор – тахта – хонанда” берун бароянд ва ба фазое табдил ёбанд, ки дар он хонанда метавонад гурӯҳбандӣ кунад, муҳокима намояд, таҷриба гузаронад ва мустақилона фикр кунад. Барои ин, ҷойгиршавии мизу курсӣ бояд тағйирпазир бошад, равшанӣ ва ҳарорат бояд мувофиқ бошад, ва дастрасӣ ба маводи таълимӣ — аз китоб то технологияи рақамӣ — таъмин гардад.

Муҳити омӯзиши фаъол бояд ҳамзамон бехатар, ҳавасмандкунанда ва фарогир бошад. Ҳар як хонанда, сарфи назар аз қобилиятҳои ҷисмонӣ ё иҷтимоӣ, бояд имкони иштирок дар раванди таълимро дошта бошад. Ин маънои онро дорад, ки муҳит бояд инклюзивӣ бошад — бо дастрасии физикӣ, маводи мутобиқшуда ва муносибати эҳтиромомез.

Дар шароити маҳдудияти буҷет ва захираҳо, тарҳрезии муҳити фаъол метавонад бо истифодаи ҳалли эҷодӣ ва мутобиқсозии таҷрибаи ҷаҳонӣ ба шароити маҳаллӣ амалӣ гардад. Омӯзгорон бояд дар маркази ин раванд бошанд — онҳо на танҳо истифодабарандагони муҳит, балки тарроҳони он мебошанд. Омӯзиши онҳо дар самти истифодаи усулҳои интерактивӣ ва идоракунии муҳити фаъол бояд як ҷузъи муҳими сиёсати маориф бошад.

Агар муҳити таълим дуруст тарҳрезӣ гардад, омӯзишро аз як раванд ба таҷрибаи зинда ва эҷодӣ

табдил медиҳад. Ин на танҳо ба баланд бардоштани натиҷаҳои таълимӣ мусоидат мекунад, балки ба ташаккули шахсиятҳои мустақил, таҳлилгар ва масъул замина мегузорад. Аз ин рӯ, тарҳрезии муҳити таълим барои омӯзиши фаъл — як сармоягузорӣ ба ояндаи таҳсилот ва рушди инсонӣ дар Тоҷикистон аст.

Мавзӯи 2.5. Фаълсозии тамоми муассиса ҳамчун муҳити таълим (1 соат)

Фаълсозии тамоми мактаб ҳамчун муҳити фазои таълим — ин як тағйироти назариявӣ ва амалии муҳим дар фаҳмиши мо аз маориф аст. Мактаб набояд танҳо як ҷойи гузаронидани дарсҳо бошад, балки бояд ба як муҳити зинда, фарогир ва таҳриқдиҳандаи омӯзиш табдил ёбад. Ҳар як гӯшаи мактаб — аз долон то китобхона, аз саҳни бозӣ то утоқи омӯзгор — метавонад ба фазои таълимӣ табдил ёбад, агар он бо ҳадаф ва тарҳрезии дуруст истифода шавад.

Дар шароити Тоҷикистон, ки мактабҳо бо маҳдудиятҳои инфрасохторӣ ва захиравӣ рӯбарӯ ҳастанд, ин равиш метавонад як роҳи муассир барои баланд бардоштани сифати таҳсилот бошад. Масалан, долонҳо метавонанд ба гӯшаҳои намоишӣ табдил ёбанд, ки дар онҳо корҳои эҷодии хонандагон гузошта мешаванд. Китобхонаҳо бояд на танҳо ҷойи хомӯшӣ, балки маркази муҳокима ва таҳқиқ бошанд. Ҳатто саҳни мактаб метавонад барои омӯзиши биология, география ё тарбияи ҷисмонӣ истифода шавад.

Фаълсозии тамоми мактаб ҳамчун муҳити таълим маънои онро дорад, ки омӯзиш берун аз чорҷӯбаи синфхона сурат мегирад. Омӯзгорон бояд ин фазоҳои гуногунро ҳамчун имконият барои омӯзиши фаъл, таҷрибавӣ ва ҳамкорӣ истифода баранд. Ин равиш инчунин ба ташаккули муҳити иҷтимоии солим мусоидат

мекунад — хонандагон дар муҳити озод, эҷодӣ ва ҳамкорона рушд мекунанд.

Барои татбиқи ин равиш, зарур аст, ки роҳбарияти мактаб, омӯзгорон ва падару модарон фаҳманд, ки ҳар як ҷузъи муҳити мактабӣ метавонад ба рушди зеҳнӣ, иҷтимоӣ ва ахлоқии кӯдак мусоидат кунад. Ин як даъват ба тағйири фарҳанги таълим аст — аз таълими анъанавӣ ба омӯзиши фарогир ва зинда.

Мактаб, агар дуруст фаъол гардонида шавад, метавонад ба як муҳити пур аз имконият табдил ёбад — муҳите, ки дар он ҳар як кӯдак на танҳо дониш меомӯзад, балки худро ҳамчун шахсияти фаъол, эҷодкор ва масъул эҳсос мекунад. Ин аст ҳадафи аслии маорифи муосир.

Мавзуи 2.6. Аз муҳит то амал: гузариш ба амалия (1 соат)

Аз фазо то амал — ин як гузаришест аз тасаввуроти назариявӣ ба амалияи воқеии таълим. Мо бисёр вақт дар бораи муҳити таълим ҳамчун як муҳити созанда суҳан мегӯем: синфхонаҳои равшан, технологияҳои муосир, гӯшаҳои эҷодӣ, фазои озод барои муҳокима ва таҳқиқ. Аммо то он даме ки ин фазо ба амал табдил наёбад, он танҳо як орзу боқӣ мемонад.

Дар шароити Тоҷикистон, ки бисёр мактабҳо бо маҳдудиятҳои инфрасохторӣ, камбудии кадрӣ ва дастрасии нокофӣ ба захираҳои рӯбарӯ ҳастанд, гузаштан аз фазо ба амал як амри осон нест. Аммо маҳз ҳамин гузариш аст, ки метавонад сифати таҳсилотро тағйир диҳад. Барои он ки муҳити таълим воқеан омӯзишро дастгирӣ кунад, бояд ҳар як унсури он — аз тарроҳии синфхона то муносибати омӯзгор — бо ҳадаф ва самтгирии равшан созмон дода шавад.

Фазо бояд на танҳо зебо, балки функционалӣ бошад. Мизу курсӣ бояд имкони гурӯҳбандӣ диҳанд. Технологияҳои бояд на барои намоиш, балки барои

истифодаи воқеӣ дар омӯзиш дастрас бошанд. Китобхонаҳо бояд ба маркази таҳқиқот табдил ёбанд. Ҳатто сахни мактаб метавонад ба лабораторияи табиӣ табдил ёбад, агар мо онро бо чашми омӯзиш бубинем.

Аммо амал танҳо бо фазо оғоз намешавад — он бо одамон оғоз меёбад. Омӯзгорон бояд на танҳо донандагони фан, балки тарроҳони муҳити таълим бошанд. Онҳо бояд фазоро ғаъол созанд, хонандагонро ба омӯзиши мустақил, муҳокима ва эҷодкорӣ ҳидоят кунанд. Роҳбарияти мактаб бояд ин равандро дастгирӣ намояд — бо сиёсати равшан, бо дастгирии моддӣ ва бо эътимод ба омӯзгорон.

Аз фазо то амал — ин як даъват аст. Даъват ба он ки мо муҳити таълимиро на ҳамчун як заминаи техникӣ, балки ҳамчун як муҳити зинда, таҳрикдиҳанда ва фарогир бубинем. Танҳо дар чунин муҳит омӯзиш ба як таҷрибаи воқеӣ табдил меёбад — таҷрибае, ки шахсиятро месозад, маҳоратро ташаккул медиҳад ва ҷомеаро ба сӯи рушд мебарад.

Мавзуи 2.7. Тарҳрезии муштарак бо иштироки хонандагон (1 соат)

Тарҳрезии муштарак бо иштироки хонандагон — ин як равиши нав ва зарурӣ дар рушди муҳити таълим мебошад. Мо солҳои зиёд муҳити мактабро танҳо аз нигоҳи маъмурон ва омӯзгорон тарҳрезӣ мекардем, бе он ки фикри хонандагонро пурра бишнавем. Аммо имрӯз, вақте ки таълим ба сӯи фарогирӣ, эҷодкорӣ ва масъулияти шахсӣ равона шудааст, иштироки хонандагон дар тарҳрезии муҳити таълим на танҳо муҳим, балки ҳатмӣ гардидааст.

Хонандагон на танҳо истифодабарандагони муҳитанд — онҳо шарикони воқеии раванди таълиманд. Онҳо беҳтар медонанд, ки дар кучо худро бароҳат эҳсос мекунанд, чӣ гуна фазо ба онҳо илҳом мебахшад ва кадом

шароит омӯзиши фаъолро дастгирӣ мекунад. Вақте ки мо ба онҳо имкони иштирок медиҳем — дар тарроҳии синфхона, интиҳоби лавозимот, ташкили гӯшаҳои эҷодӣ ё ҳатто дар қабули қарорҳои ташкилӣ — мо на танҳо муҳитро беҳтар мекунем, балки ҳисси масъулият ва эътимодно дар онҳо таъвият мебахшем.

Дар шароити Тоҷикистон, ин равиш метавонад як қадами муҳим дар баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон ва беҳтар кардани фазои мактабӣ бошад. Озмунҳо, машваратҳо, гӯшаҳои пешниҳодҳо — ҳамаи ин шаклҳои иштироки хонандагон метавонанд ба тарҳрезии муҳити таълим мусоидат кунанд. Масалан, озмуни “Беҳтарин кабинети муассисаи таълимӣ” на танҳо ба беҳтарсозии инфрасохтор равона шудааст, балки ба ҷалби хонандагон ба корҳои амалӣ ва таҳқиқотӣ низ замина фароҳам меорад.

Тарҳрезии муштарак як равандест, ки фарҳанги мактабро тағйир медиҳад. Он мактабро аз як сохтори иерархӣ ба як ҷомеаи омӯзишии ҳамкорона табдил медиҳад. Дар чунин муҳит, ҳар як хонанда эҳсос мекунад, ки садояш шунида мешавад, ки фикраш арзиш дорад ва ки ӯ метавонад муҳити худ ва омӯзиши худро таъсиргузор бошад.

Ин равиш, дар асл, як сармоягузорӣ ба рушди шахсият ва демократияи таълимӣ аст. Вақте ки мо муҳити таълимро бо хонандагон тарҳрезӣ мекунем, мо на танҳо фазои ҷисмонӣ месозем — мо муҳити эҳтиром, эътимод ва ҳамкорию бунёд мекунем. Мактаб дар чунин ҳолат ба як макони зинда ва илҳомбахш табдил меёбад — маконе, ки дар он омӯзиш на танҳо вазифа, балки як таҷрибаи шахсӣ ва иҷтимоӣ мегардад.

Мавзӯи 2.8. Семинар-машварат бо методологияи «Тафаккури тарроҳӣ» (1 соат)

Амалиёт оид ба методологияи тафаккури тарроҳӣ ва ҷамъбасти модул — ин як марҳилаи муҳим дар равандҳои таълимӣ ва рушди маҳоратҳои эҷодӣ мебошад. Тафаккури тарроҳӣ, ки реша дар равишҳои инноватсионӣ ва ҳалли мушкилот дорад, ба омӯзгорон ва хонандагон имконият медиҳад, ки масъалаҳоро на танҳо таҳлил кунанд, балки бо роҳи эҷодӣ ва ҳамкорона ҳал намоянд.

Вақте ки мо амалиётро дар асоси методологияи тафаккури тарроҳӣ ташкил медиҳем, мо хонандагонро ба маркази раванди омӯзиш мегузorem. Онҳо мушкилотро муайян мекунанд, эҳтиёҷотро мефаҳманд, ғояҳо пешниҳод мекунанд, прототип месозанд ва натиҷаҳоро санҷиш мекунанд. Ин раванд на танҳо дониш, балки маҳоратҳои таҳлил, ҳамкорӣ, муошират ва масъулиятро тақвият мебахшад.

Ҷамъбасти модул дар ин раванд як фурсатест барои бознигариӣ он чи омӯхта шуд. Он на танҳо хулосабардорӣ аст, балки як марҳилаи таҳлил ва арзёбии раванд мебошад. Хонандагон фикр мекунанд: чӣ кор кард, чӣ кор накард, чӣ гуна метавон беҳтар кард. Ин марҳила ба онҳо имконият медиҳад, ки таҷрибаи омӯзиширо ба таҷрибаи шахсӣ табдил диҳанд — таҷрибае, ки дар он онҳо на танҳо дониш омӯхтанд, балки худро ҳамчун шахсиятҳои фаъол ва эҷодкор эҳсос карданд.

Дар шароити Тоҷикистон, истифодаи методологияи тафаккури тарроҳӣ метавонад як воситаи муассир барои баланд бардоштани сифати таълим ва мутобиксозии он ба талаботи асри муосир бошад. Омӯзгорон бояд на танҳо донандагони фан, балки роҳнамоёни раванд бошанд — шахсоне, ки муҳити омӯзиширо барои таҷриба, таҳқиқ ва эҷод фароҳам меоранд.

Амалиёт ва ҷамъбасти модул, агар дуруст ташкил шавад, метавонад ба як таҷрибаи пурмазмун ва таъсирбахш табдил ёбад. Он на танҳо натиҷаи таълимиро нишон медиҳад, балки равиши шахсиятсозии хонандаро инъикос мекунад. Тафаккури тарроҳӣ дар ин раванд на як метод, балки як фарҳанги омӯзиш аст — фарҳанге, ки ба эҷод, масъулият ва ҳамкорӣ асос ёфтааст.

Модули 3. Таҳияи вазъиятҳои таълимӣ барои рушди салоҳиятҳо ҳангоми омӯхтани фанни таърих.

Мавзӯи: 3.1. Вазъияти таълимӣ ҳамчун метод ҳангоми омӯзиши фанни таърих (4 соат)

Вазъияти таълимӣ ҳамчун метод дар таълими таърих — ин як равиши муосирест, ки ба ташкили дарс ҳамчун муҳити таҳқиқотӣ ва муколамаи маънодор мусоидат мекунад. Вазъият на танҳо як машқ ё савол аст, балки як **сохтори мантиқӣ** мебошад, ки дар он хонанда ҳамчун **иштирокчии фаъол** амал мекунад: савол мегузорад, маълумотро таҳлил мекунад, бо дигарон ҳамкорӣ мекунад ва хулоса мебарорад.

Дар таълими таърих, чунин вазъиятҳо ба таҳлили рӯйдодҳо, манбаъҳо ва зиддиятҳои таърихӣ равона мешаванд. Онҳо ба хонанда имконият медиҳанд, ки на танҳо таърихро омӯзад, балки онро **бифаҳмад, андеша кунад, мавқеъ бигирад** ва дар муҳокима иштирок кунад.

Сохтори вазъияти таълимӣ одатан аз чунин қисмҳо иборат аст:

- **Муҳтаво (Контекст):** шарҳи мухтасари вазъ ё мушкилоти таърихӣ

- **Мушкилот (проблема):** саволи асосӣ ё зиддияти таърихӣ, ки бояд таҳлил шавад.

- **Амал:** кор бо манбаъҳо, муҳокима, таҳлил, муқоиса

- **Интиҳоб:** ифодаи мавқеи шахсӣ бо далелҳо.

– **Натича:** хулоса, пешниҳоди ҳалли масъала, ё арзёбии рӯйдод.

Методи «вазъияти таълимӣ» ба рушди тафаккури интиқодӣ, фаҳмиши контексти таърихӣ, малакаи таҳқиқотӣ ва таҷрибаи муколама мусоидат мекунад. Он дарсро аз шакли анъанавии «фактҳо ва санаҳо» ба муҳити зинда ва таҳлилӣ табдил медиҳад.

Мавзуи 3.2. Вазъиятҳои таълимӣ бо манбаҳои таърихӣ: аз таҳлил то тафаккури таърихӣ (4 соат)

Вазъиятҳои таълимӣ бо манбаҳои таърихӣ — ин шакли дарсест, ки дар он хонандагон бо **манбаҳои воқеии таърихӣ** кор мекунанд: ҳуҷҷатҳои расмӣ, номаҳо, карикатураҳо, аксҳо, ёддоштҳо ва ғайра. Ин на танҳо хондан ё нақл кардани мазмун аст, балки **таҳлил, тафсир, муқоиса, ҷустуҷӯи зиддиятҳо, дарки мавқеи муаллиф**, ва **пайваст кардани матн бо контексти таърихӣ** мебошад.

Дар чунин вазъиятҳо, хонандагон ба **тафаккури таърихӣ** роҳ меёбанд — яъне мефаҳманд, ки таърих на маҷмӯи фактҳо, балки **раванди мураккаби тафсир ва баҳс** аст. Манбаҳо ҳамчун «дари вуруд» ба замон, шахсиятҳо ва рӯйдодҳо истифода мешаванд.

Саволҳо пеш аз хондан: хонанда бо мақсад ва интизори таҳлил ба матн рӯ меорад.

Тафсири рамзҳо ва услуб: карикатураҳо, суҳанронӣ, ёддоштҳо — ҳама дорои забони пинҳонӣ ва ирония мебошанд.

Муайян кардани мавқеи муаллиф: кӣ навиштааст, дар кадом шароит, бо кадом ҳадаф?

Муқоисаи манбаҳо: чӣ гуна як рӯйдод дар нома, дар ҳуҷҷати расмӣ ва дар карикатура тасвир шудааст?

Хулосабарорӣ: хонанда хулоса мекунад, мавқеи шахсӣ месозад ва онро асоснок мекунад.

Фаҳмидани гуногунандешӣ: як рӯйдод метавонад тафсирҳои мухталиф дошта бошад.

Дарки контексти замон: манбаъҳо дар заминаи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дида мешаванд.

Таҳлили зиддиятҳо ва манфиатҳо: кӣ чӣ меҳост, кӣ чӣ гуфт, ва чаро?

Ифодаи мавқеи шахсӣ бо далелҳо: хонанда на танҳо фикр мекунад, балки онро асоснок мекунад.

Вазъиятҳои таълимӣ бо манбаъҳои таърихӣ — ин абзори зинда ва таҳлилӣ дар дарс аст. Он ба хонандагон имконият медиҳад, ки таърихро ҳамчун раванд, ҳамчун тафсири мураккаб, ҳамчун муколамаи замонҳо дарк кунанд. Маҳз чунин кор бо манбаъҳо тафаккури таърихро ташаккул медиҳад — на танҳо дониши таърихро.

Мавзуи 3.3. Хронология ҳамчун воситаи рушди тафаккури таърихӣ (4 соат)

Хронология дар таълими таърих — ин на танҳо пайдарпайии рӯйдодҳо, балки абзори фаҳмидани робитаҳои сабабӣ, динамикаи тағйирот, ва тафаккури замонӣ мебошад. Он ба хонанда кӯмак мекунад, ки рӯйдодҳоро на ҳамчун порчаҳои ҷудогона, балки ҳамчун раванди пайваста ва мантиқӣ дарк кунад.

Фаҳмидани сабаб ва натиҷа: хонанда меомӯзад, ки чӣ рӯй дод, чаро рӯй дод, ва чӣ пайомад дошт.

Дарки пайдарпайии воқеаҳо: рӯйдодҳо дар заминаи замон ва макон ҷой дода мешаванд.

Муайян кардани нуқтаҳои гардиш: хонанда мефаҳмад, ки кадом рӯйдодҳо қараёни таърихро тағйир доданд.

Таҳлили суръат ва шиддати тағйирот: баъзе равандҳо тадриҷӣ ҳастанд, баъзе — ногаҳонӣ ва шадид.

Сохтани тасвири умумӣ: хронология ба хонанда имкон медиҳад, ки таърихро ҳамчун система бубинад.

Хатти замон: сохтани тасвири визуалӣ бо санаҳо, рӯйдодҳо ва робитаҳо.

Кортҳои рӯйдод: хонандагон рӯйдодҳоро ҷудо мекунанд, гурӯҳбандӣ мекунанд ва пайванд месозанд.

Муқоисаи давраҳо: чӣ гуна равандҳо дар давраҳои гуногун тақрибӣ тағйир меёбанд.

Саволҳои таҳлилӣ: «Чаро ин рӯйдод дар ҳамин вақт рух дод?», «Агар он дертар мешуд, чӣ тағйир меёфт?»

Хронологияи шахсӣ: сохтани пайдарпайии рӯйдодҳо аз нигоҳи як шахсият ё гурӯҳ.

Хронология — ин **на абзори ёдгирии санаҳо**, балки **асбоби тафаккури таърихӣ** аст. Он ба хонандагон кӯмак мекунад, ки таърихро ҳамчун раванд, ҳамчун мантиқ, ҳамчун пайвандҳои сабабӣ дарк кунанд. Дарсҳое, ки хронологияро на ҳамчун рӯйхат, балки ҳамчун **система ва воситаи таҳлил** истифода мебаранд, ба ташаккули тафаккури амиқ ва мустақил мусоидат мекунанд.

Мавзӯи 3.4. Кейс-стадӣ ҳамчун шакли рушди тафаккур ва салоҳиятҳо (4 соат).

Кейс-стади ҳамчун шакли рушди тафаккур ва салоҳиятҳо — ин усули таълимиест, ки вазъиятҳои воқеии таърихиро ҳамчун маводи таҳлилӣ истифода мебарад. Дар чунин равиш, хонандагон на танҳо маълумот мегиранд, балки масъалаи таърихиро мефаҳманд, мавқеъ мегиранд, муҳокима мекунанд ва қарор пешниҳод мекунанд. Таърих дар ин ҳолат ҳамчун раванд ва мушкилоти зинда дида мешавад, на ҳамчун маҷмӯи фактҳо.

Кейс-стади ба хонандагон имконият медиҳад, ки тафаккури интиқодӣ ва таҳлилӣ инкишоф диҳанд, зиддиятҳоро бинанд, савол гузоранд, далелҳоро муқоиса кунанд ва дар асоси маълумот хулоса бароранд. Онҳо меомӯзанд, ки вазъиятро аз чанд ҷиҳат — сиёсӣ, иҷтимоӣ, шахсӣ — таҳлил кунанд ва мавқеи худро асоснок пешниҳод намоянд.

Ин равиш ҳамчунин салоҳиятҳои муколама, баҳс ва қабули қарорро ташаккул медиҳад. Хонандагон дар муҳити гурӯҳӣ кор мекунанд, мавқеи тарафҳоро таҳлил мекунанд, дар муҳокима иштирок мекунанд ва хулосаҳои муштарак месозанд. Дар чунин муҳит, таърих ба воситаи омӯзиши таҷрибаи воқеӣ табдил меёбад.

Кейс-стади ба дарс хусусияти амалгароёна медиҳад. Он хонандагонро ба муҳокима ҷалб мекунад, ба онҳо имкон медиҳад, ки дар нақши таҳқиқотгар баромад кунанд ва дар асоси далелҳо қарор пешниҳод намоянд. Ин равиш на танҳо дониш, балки малакаи кор бо маълумот, таҳлил ва муколамаро инкишоф медиҳад.

Хулоса, кейс-стади дар таълими таърих воситаи пуриқтидорест барои ташаккули тафаккури амиқ, мавқеи шахсӣ ва салоҳиятҳои таҳқиқотӣ. Он ба хонандагон ёрӣ медиҳад, ки таърихро ҳамчун раванд ва масъалаи зинда дарк кунанд ва дар муҳокимаи маънодор иштирок намоянд.

Модули 4. Арзёбии дастовардҳои таълимӣ дар шароити муносибати басалоҳият.

Мавзӯи 4.1. Принципиҳои арзёбии ташаккулдиҳанда (3 соат)

Арзёбии ташаккулдиҳанда як равиши педагогист, ки ҳадафи асосии он дастгирии раванди омӯзиш ва рушди фардии хонандагон мебошад. Ин навъи арзёбӣ на ба гирифтани баҳо, балки ба фаҳмидани сатҳи дарки мавзӯъ, муайян кардани камбудииҳо ва роҳнамоии хонандагон равона шудааст. Барои татбиқи самараноки он, омӯзгор бояд ба чанд принципи асосӣ таъкиқ кунад.

Принципи аввал ин аст, ки арзёбӣ бояд ҳамчун воситаи омӯзиш истифода шавад. Яъне, омӯзгор маълумоти гирифташударо барои танзими дарс, тағйири усул ва дастгирии фардии хонандагон истифода мебарад. Масалан, агар хонандагон дар фаҳмиши сабабҳои

рӯйдоди таърихӣ душворӣ кашанд, омӯзгор метавонад дарси иловагӣ ё мисолҳои бештар пешниҳод кунад.

Принсипи дуҷум ба иштироки фаъолонани хонандагон дар раванди арзёбӣ марбут аст. Хонандагон бояд на танҳо маводи таълимиро омӯзанд, балки дар худсанҷӣ, арзёбии ҳамдигар ва фаҳмидани меъёрҳои муваффақият иштирок кунанд. Ин раванд ба онҳо кӯмак мекунад, ки масъулияти бештар гиранд ва дарки амиқтар пайдо кунанд.

Принсипи сеҷум таъкид мекунад, ки меъёрҳои арзёбӣ бояд равшан ва фаҳмо бошанд. Пеш аз иҷрои ҳар гуна супориш, омӯзгор бояд ба хонандагон шарҳ диҳад, ки кори хуб чӣ гуна ба назар мерасад. Мисолҳо, намунаҳо ва забони фаҳмо дар ин раванд нақши калидӣ доранд.

Принсипи чоруми арзёбии ташаккулдиҳанда ба фикру мулоҳизаи муфид ва саривақтӣ дахл дорад. Омӯзгор бояд ба хонандагон на танҳо бигӯяд, ки кори онҳо чӣ гуна аст, балки роҳнамоӣ кунад: чӣ хуб аст, чӣ бояд беҳтар шавад ва чӣ гуна беҳтар кардан мумкин аст. Ин фикру мулоҳиза бояд мушаххас, амалӣ ва саривақтӣ бошад, то хонанда онро дар амал татбиқ карда тавонад.

Ниҳоят, принсипи панҷум ба пешравии фардӣ ва дифференсиатсия ишора мекунад. Арзёбӣ бояд нишон диҳад, ки ҳар як хонанда дар кадом сатҳ қарор дорад ва чӣ гуна пеш меравад. Омӯзгор бояд супоришҳоро мутобиқ ба имкониятҳои фардии хонандагон пешниҳод кунад, то ҳар кас бо суръати худ рушд кунад.

Ҳамин тавр, арзёбии ташаккулдиҳанда як равиши мураккаб, вале муассир аст, ки агар бо дарки амиқ ва эҳтиром ба фарқиятҳои хонандагон татбиқ шавад, метавонад муҳити омӯзиширо ба таври чашмрас беҳтар созад.

Мавзуи 4.2. Усулҳои арзёбии салоҳиятҳои 4К+ дар дарсҳои таърих. (3 соат)

Тафаккури интиқодӣ дар таърих тавассути таҳлили манбаъҳои таърихӣ, муқоисаи рӯйдодҳо ва баррасии сабабу натиҷаҳо рушд меёбад. Омӯзгор бояд саволҳои пешниҳод кунад, ки хонандагонро водор месозанд фикр кунанд, далелҳоро таҳлил намоянд ва хулосаҳои мантиқӣ бароранд.

Салоҳияти коммуникативӣ тавассути муаррифӣ, муҳокима ва кори гурӯҳӣ рушд меёбад. Омӯзгор бояд муҳити мусоид барои мубодилаи афкор, шунидани андешаҳои гуногун ва истифодаи забони таърихӣ фароҳам оварад.

Эҷодкорӣ дар таърих тавассути сохтани лоиҳаҳои таърихӣ, нақшаҳо ва ҳикояҳои бадеӣ рушд меёбад. Омӯзгор бояд имконият диҳад, ки хонандагон таърихро на танҳо аз рӯи далелҳо, балки бо тасаввур ва эҷодиёти шахсӣ дарк кунанд.

Салоҳияти ҳамкорӣ тавассути кори гурӯҳӣ ва лоиҳаҳои муштарак рушд меёбад. Омӯзгор бояд ба хонандагон ёд диҳад, ки чӣ гуна масъулиятро тақсим кунанд, якдигарро дастгирӣ намоянд ва хулосаи умумӣ бароранд.

Салоҳиятҳои иловагӣ, аз ҷумла медиасаводӣ, саводи рақамӣ ва визуалӣ, дар таърих тавассути кор бо манбаъҳои гуногун, расмҳо, харитаҳо ва технологияҳои муосир рушд меёбанд.

Ҷамъбасти кукрс: Худбаҳодиҳӣ ва арзёбӣ (2 соат)

Адабиёт

1. Андреев, В. Инновационная педагогика и активные методы. Санкт-Петербург, 2018.
2. Фокин, Ю. «Компетентностный подход в образовании: теория и практика». Москва, 2016.
3. Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ. Душанбе, 2022.
4. Вайгель, В. Образовательная деятельность учителя: интерактивные формы и методы на уроках гуманитарных наук. Москва, 2020.
5. Воҳидов, Ш. Асосҳои методикӣ ва таълими фанни таърих. Душанбе, 2017.
6. Вайгель, В. «Фаъолияти таълимии омӯзгор: шаклҳо ва усулҳои интерактивӣ». Москва, 2020.
7. Кожевникова, Н. «Методы формирующего оценивания в школьной практике». Москва, 2021.
8. Донишқадаи ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос. «Моделҳои арзёбии ташаккулдиҳанда дар таълими фанҳои гуманитарӣ». Душанбе, 2023.
9. Колтош, А. «Технология кейс-стади: применение в гуманитарном образовании». Новосибирск, 2019.
10. Рейнгольд, Е. «История как средство мышления: кейсы, дилеммы, анализ». Москва, 2020.
11. Донишқадаи ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф. Барномаи намунавӣ курси тақмили ихтисоси омӯзгорони таърих ва ҳуқуқ. Душанбе, 2023.
12. Кожевникова, Н. Методы формирующего оценивания в школьной практике. Москва, 2021.

13. Колтош, А. Технология кейс-стади: применение в гуманитарном образовании. Новосибирск, 2019.
14. Левандовский, С. Роль истории в формировании критического мышления. Варшава, 2019.
15. Рейнгольд, Е. История как средство мышления: кейсы, дилеммы, анализ. Москва, 2020.
16. Фокин, Ю. Компетентностный подход в образовании: теория и практика. Москва, 2016.